

*В. О. Мельников***ОСОБИСТІСТЬ ЛЖЕСВІДКА (КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)**

Ця стаття написана на основі вивчення та аналізу матеріалів кримінальних справ у злочинах, передбачених ст.ст. 383, 384, 385, 386 КК України. Загальною їх ознакою об'єктивна сторона, що полягає у повідомленні органам правосуддя завідомо неправдивих відомостей. Іншими словами, кримінальне лжесвідчення (неправда) служить тим фактором, що поєднує дані злочини та дозволяє їх розглядати як однорідну кримінологічну групу.

Особа, яка повідомила органам правосуддя завідомо неправдиві відомості, тобто вчинила кримінально карану дію, є об'єктом уваги вчених різних юридичних наук. У кримінальному праві вона називається «суб'єктом злочину». У кримінальному процесі на різних стадіях її називають «підозрюваним», «обвинувачуваним», «підсудним». У кримінально-виконавчому праві використовується назва «засуджений», а в кримінології – «особистість злочинця». Використання кримінологічного поняття «особистість кримінального лжесвідка» є в науковому обороті новим, але практично необхідним, про що свідчить проведене нами кримінологічне дослідження, мета якого полягала в одержанні даних, які характеризують особистість і поведінку кримінального лжесвідка.

Під особистістю кримінального лжесвідка розуміється певне коло осіб, які повідомили завідомо неправдиві відомості органам правосуддя. Перелік даних осіб закріплений у ст. ст. 383, 384, 385, 386 КК України, ними є: свідки, потерпілі, експерти, перекладачі, а також особи, що завідомо неправдиво повідомили про вчинення злочину.

Так, узагальнення матеріалів судової практики Харківської, Дніпропетровської, Запорізької, Миколаївської та Чернігівської областей з 1995 р. по 2004 р. показує, що серед засуджених за кримінальне лжесвідчення переважну більшість становлять свідки.

Якщо число засуджених за кримінальне лжесвідчення прийняти за 100%, то із цієї кількості засуджених виявилось в:

	Свідків Потерпілих		Осіб з.н.п. про вчинення злочину
Харківській області	75,7%	21,2%	3,1%
Дніпропетровській області	81,4%	13,5%	5,1%
Запорізькій області	63,2%	32,6%	4,2%
Миколаївській області	68,5%	27,7%	3,8%
Чернігівській області	61,6%	34,1%	4,3%

Як відомо, суб'єктом злочину, передбаченого ст.ст.384, 385 КК України, крім свідків і потерпілих, можуть бути експерти й перекладачі. Однак при вивченні кримінальних справ нами не зустрілося жодного випадку притягнення до кримінальної відповідальності за цими статтями експертів або перекладачів. Відсутність у судах справ про злочини, пов'язані із завідомо неправдивим висновком експерта, а також завідомо неправильним перекладом, зробленим перекладачем у суді або при проведенні дізнання, досудово-

го слідства або при проведенні розслідування тимчасовою слідчою або тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України, пояснюється, на наш погляд, тим, що як експерти, так і перекладачі запрошуються слідством і судом із числа висококваліфікованих і перевірених фахівців, які, як показує практика, чесно й сумлінно виконують покладені на них законом обов'язки.

У зв'язку із цим може виникнути питання, а чи є взагалі необхідність збереження в законі норми, що передбачає кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок експерта, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у суді або при проведенні дізнання, досудового слідства або при проведенні розслідування тимчасовою слідчою або тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України? Така необхідність, безсумнівно, є. Вона обумовлена, насамперед, превентивною роллю права взагалі та кримінального закону зокрема. Наявність у законі подібної інформації має велике загальнозапобіжне, профілактичне значення.

Соціально-демографічні відомості про особистість лжесвідків мають деякі особливості, які відрізняють цю групу злочинців від інших груп засуджених. Певний інтерес представляють дані судової практики про статеву ознаку засуджених за повідомлення завідомо неправдивих відомостей:

Стать засуджених за завідомо неправдиві свідчення

Свідків чоловіків жінок

Харківська область 72% 28%

Дніпропетровська область 63,3% 36,7%

Запорізька область 81% 19%

Миколаївська область 69,9% 30,1%

Чернігівська область 61,2% 38,8%

Потерпілих чоловіків жінок

Харківська область 62,9% 37,1%

Дніпропетровська область 56,7% 43,3%

Запорізька область 59,8% 40,2%

Миколаївська область 63,4% 36,6%

Чернігівська область 55,3% 44,7%

Стать засуджених за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину

чоловіків жінок

Харківська область 54,1% 45,9%

Дніпропетровська область 62% 38%

Запорізька область 65,1% 34,9%

Миколаївська область 59,2% 40,8%

Чернігівська область 64,7% 35,3%

Як видно з наведених даних, значний відсоток серед засуджених за повідомлення завідомо неправдивих відомостей становлять чоловіки. Серед лжесвідків чоловіки складають 59,2%, жінки – 40,8%. Перевага чоловіків, як відомо, характерна для злочинності в цілому, пов'язана з більш високою соціальною активністю чоловічої частини населення. При цьому під більшою соціальною активністю чоловіків слід розуміти більш широке коло

їхніх соціальних ролей, тобто форм участі в громадському житті, що, природно, позначається й на частці чоловіків-злочинців. Відомо, що значно менша криміногенність жінок не є прямим наслідком якихось біологічних особливостей, а обумовлено багатьма соціальними факторами, зокрема тим становищем, що жінка традиційно займає в родині, побуті, виробництві, суспільстві в цілому, тобто факторами, які мають свою основу в соціально-економічних умовах, що склалися суспільних відносинах [1, с.67].

Жінки, приділяючи значно більше часу родині (вихованню дітей, підтримці оптимальних побутових умов), рідше опиняються в ролі винних у подіях кримінального характеру. У той же час жіноча група серед кримінальних лжесвідків майже в чотири рази перевищує звичайну частку жіночої злочинності, що за останні роки становить 12-13%. Пояснення причин того, що питома вага жінок серед засуджених за повідомленням завідомо неправдивих відомостей значно вище в порівнянні із загальною злочинністю, лежить головним чином у характері й специфіці вчинених злочинів. Як показують матеріали судової практики, переважна більшість неправдивих відомостей було надано органам правосуддя при розгляді злочинів, вчинених на ґрунті побутових відносин, сімейних конфліктів і негараздів (побої, тілесні ушкодження, хуліганство та ін.). При цьому завідомо неправдиве свідчення було обумовлено головним чином прагненням полегшити долю притягнутих до відповідальності – чоловіків, близьких родичів, знайомих і т.д.

Про високий рівень кримінального лжесвідчення серед жінок також свідчать і матеріали інших досліджень. Так, за даними А.А. Закатова, серед притягнутих до кримінальної відповідальності за лжесвідчення жінки склали – 43,6% [2, с.51]; В.С. Фельдблюма – 42,5% [3, с.5]. Вони пояснюють це різними причинами, але першочерговою причиною є те, що жінки частіше виступають свідками по кримінальних справах, і на відміну від чоловіків жалісливі, співчутливі і бояться помсти за правдиві показання.

Вік осіб, засуджених за кримінальне лжесвідчення, характеризується наступними показниками:

	Від 16 до 18 років	Від 18 до 25 років	Від 26 до 30 років	Від 31 до 40 років	Від 41 до 50 років	По- над 50 років
Вік свідків						
Харківська область	4,2%	10%	13,4%	63,2%	8,3%	0,9%
Запорізька область	–	9,8%	60,7%	18,3%	6,8%	4,4%
Дніпропетровська область	3,9%	12,2%	18,2%	32,3%	18,1%	15,3%
Миколаївська область	3,7%	7,9%	38,6%	27,8%	9,9%	12,1%
Чернігівська область	–	8,1%	29,9%	44,3%	7,9%	9,8%
Вік потерпілих						
Харківська область	–	31,6	3,5%	47,9	17%	–
Запорізька область	–	%	19,4%	%	27,6%	3,2%
Дніпропетровська область	4,0%	8,7%	5,5 %	41,1%	7%	3,4%
Миколаївська область	2,9%	7,8 %	13,8%	62,3%	17%	7,7%
Чернігівська область	5,6%	20,2%	9,2%	38,4%	–	15%
		36,2%		34%		

Наведені дані свідчать, що повідомляють завідомо неправдиві відомості органам правосуддя в основному особи у віці від 18 до 40 років. У цілому лжесвідки за віковою характеристикою не дуже відхиляються від вікового складу всіх інших злочинців. Певний виняток представляє кримінальне лжесвідчення неповнолітніх. Як свідчить практика, суди й органи слідства дуже обережно підходять до питання притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх за повідомлення завідомо неправдивих відомостей. При вирішенні цього питання беруться до уваги не тільки факт неповноліття, але й насамперед рівень розвитку свідомості й волі неповнолітнього, його здатність розуміти характер і значення повідомлюваних неправдивих відомостей, мотиви здійснення дій, тобто обставини, які по розглянутих справах мають особливе значення. Цим почасти пояснюється й те, що питома вага неповнолітніх, засуджених за кримінальне лжесвідчення, в 2-3 рази менша, ніж за інші злочини, і у вивчених нами справах становить близько 5%, слід зважати, що кримінальна відповідальність за кримінальне лжесвідчення настає не з 14, а з 16 років; неповнолітніх невелика частка серед свідків і потерпілих; більш висока латентність кримінального лжесвідчення серед них.

Аналіз віку в співвідношенні зі статтю свідчить, що число кримінальних лжесвідків серед чоловіків від 16 до 25 років, у багато разів більше, ніж серед жінок цього ж віку. Починаючи з 25 років кількість жінок-лжесвідків помітно зростає, а після 50 років знову зменшується. Пояснити це можна, у першу чергу, шлюбною активністю жінок від 20 до 50 років і високою цінністю сімейних відносин.

За освітнім рівнем лжесвідки не виявляють помітних відхилень від рівня освіти населення в цілому та навіть трохи перевершують його:

	Неграмотні та особи з нижчою освітою	Неповна середня освіта	Середня освіта	неповна вища та повна вища освіта
Свідків				
Харківська область	9,3%	22,4%	49,7%	18,6%
Дніпропетровська область	2,8%	17,6%	39,2%	40,4%
Запорізька область	6,2%	28,8%	42,3%	22,7%
Миколаївська область	7,7%	19,3%	38,6%	34,4%
Чернігівська область	5,8%	21,4%	31,2%	41,6%
Потерпілих				
Харківська область	5%	26,3%	51,4%	17,3%
Дніпропетровська область	8,7%	31,2%	34,3%	25,8%
Запорізька область	9,6%	24,1%	38,2%	28,1%
Миколаївська область	9,8%	32,3%	40,7%	17,2%
Чернігівська область	7,6%	22,4%	19,5%	50,5%
Осіб, які завідомо неправдиво повідомили про вчинення злочину				

Харківська область	–	17%	44%	39%
Дніпропетровська область	–	9%	58 %	33%
Запорізька область	2%	12%	47%	39 %
Миколаївська область	–	24%	46%	30 %
Чернігівська область	–	38 %	31%	31 %

Наведені дані не виявляють яких-небудь особливостей, які б характеризували освітній рівень лжесвідків. У цей час практично не зустрічаються неграмотні і особи з нижчою освітою. Природно, що у 60-ті і 70-ті рр. рівень освіти лжесвідків був набагато нижчим, що й зафіксували дослідження. Наприклад, за даними В.С. Фельдблюма, мали нижчу освіту 21,7% лжесвідків; неповну середню – 51,7%; середню – 23,4%; повну вищу – 1,5% і вищу – 2,3%[3, 5]. Зростання освітнього рівня лжесвідків лише підтверджує думка про те, що рівень освіти не впливає на правдивість чи неправдивість свідчень. Тому не можна погодитися з висновком М. Х. Хабибулліна про те, що, «як і більшість злочинів, ці дії (лжесвідчення. – В.М.) вчиняються особами, які мають низький загальноосвітній рівень» [4, с.126].

За соціальним станом суб'єкти кримінального лжесвідчення майже не відрізняються від соціальної структури населення. Робітники склали – 38,3%, службовці – 41,8 %, сільські жителі – 12,3%, учні – 7,6%. До числа непрацюючих належать переважно господарки, пенсіонери й безробітні, тобто особи, які одержують допомогу по безробіттю.

Певний інтерес при вивченні особистості лжесвідка представляють також і дані про місце вчинення злочину. Як відомо, місце вчинення розглянутого злочину не є характерним. Однак тут виникає ряд питань, на яких необхідно зупинитися.

Насамперед привертає до себе увагу різка невідповідність у кількості притягнутих до кримінальної відповідальності осіб за ці злочини в міській і сільській місцевостях. Це видно з таблиці (у відсотках):

	Із засуджених за неправдиві свідчення проживало в		Із засуджених за неправдиві свідчення потерпілих проживало в		Із засуджених за неправдиве повідомлення про вчинення злочину	
	Міська місцевість	Сільск. місцевість	Міська місцевість	Сільск. місцевість	Міська місцевість	Сільск. місцевість
Харківська область	28,9%	71,1%	30,8%	69,2%	36,9%	63,1%
Дніпропетровська обл.	34,9%	65,1%	47,2%	52,8%	40,7%	59,3%
Запорізька область	48,7%	51,3%	46,2%	53,8%	48,6%	51,4%
Миколаївська область	49,2%	50,8%	47,4%	52,6%	49,8%	50,2%
Чернігівська область	37,6%	62,4%	44,7%	55,3%	34,7%	65,3%

Таким чином, більшу частину засуджених за повідомлення органам правосуддя завідомо неправдивих відомостей становлять особи, які проживають у сільській місцевості. Ця обставина стане особливо помітною, якщо врахувати, що міське населення в перерахованих адміністративно – територіальних районах є однаковим із сільським або ж трохи перевершує його.

Подібне становище, безсумнівно, обумовлено багатьма факторами й обставинами. Немаловажне значення щодо цього, на нашу думку, мають і обставини суб'єктивного характеру. Вивчення судово-слідчої практики, бесіди із практичними працівниками та наші спостереження показують, що багато судів не реагують належним чином на факти завідомо неправдивого свідчення свідків і потерпілих. Цим мабуть, видимо, можна пояснити те, що скажімо, у деяких невеликих сільських районах порушено, розслідувано й розглянуто по декілька справ цієї категорії, тоді як в окремих великих районах міста, де чисельність населення й загальна кількість розглянутих кримінальних справ у кілька разів більше, ніж у зазначених сільських районах, не порушено й не розглянуто жодної справи. Все це свідчить про певну недооцінку небезпеки кримінального лжесвідчення, про ослаблення боротьби із цим злочином, що заподіює велику шкоду інтересам правосуддя, правам і інтересам окремих громадян.

Список літератури: 1. Сахаров А.Б. Учение о личности преступника. Советское государство и право. М., 1968. № 9. 2. Закатов А. А. Ложь и борьба с нею. Волгоград, 1984. 3. Фельдблом В.С. Уголовная ответственность за заведомо ложные показания. М., 1972. 4. Хабибуллин М.Х. Личность лжесвидетеля и лжедоносчика // Личность преступника. Казань, 1972.

Надійшла до редколегії 20.10.05

Є.О. Гайдар

СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

Захистити і зберегти дитинство, здорове розумово і морально, фізично і психічно, – означає виявити реальне піклування про збереження генофонду нації, про зміцнення й поповнення інтелектуального суспільства. Криза, що її переживає наше суспільство, неминуче позначилась і на підростаючому поколінні.

Без перебільшення, як загрозу національній безпеці України в соціальній сфері слід розглядати зростання дитячої та підліткової бездоглядності, безпритульності, бродяжництва [1]. Сьогодні в Україні на профілактичному обліку служб у справах неповнолітніх перебуває понад 129 тис. підлітків, які бродяжать та жебракують, схильні до правопорушень, вживають наркотичні речовини та алкогольні напої тощо [2]. В той же час слід враховувати той факт, що офіційна статистика не відображає справжньої ситуації, тобто реальна кількість безпритульних підлітків значно більша.

Очевидно, що саме вони найпершими стають здобиччю кримінальних елементів, поповнюють ряди наркоманів, ВІЛ-інфікованих. Особлива гострота проблеми серед такої категорії дітей пов'язана з тим, що епідемія